

К - 5817^а
П 87/90

ЛІТЕРАТУРНИЙ
ЖУРНАЛ

1939.

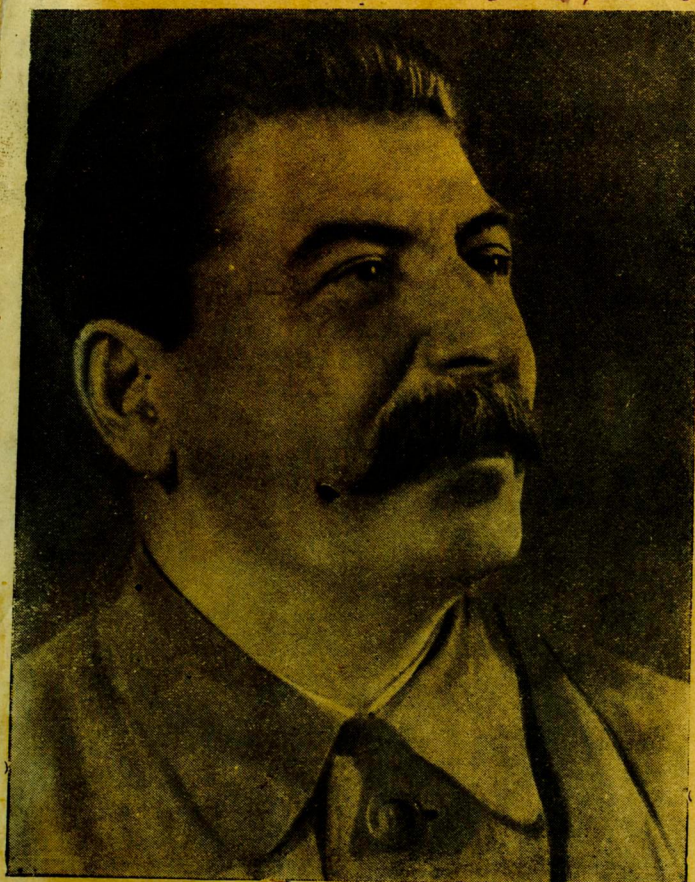
№12.

А. С. Пушкин

5817a

5817a

1939 г. 12

65

67

68

06128

1939г. № 12

7

УКАЗ

ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР

ПРО ПРИСВОЄННЯ ТОВАРИШЕВІ ЙОСИФУ ВІССАРІОНОВИЧУ СТАЛІНУ ЗВАННЯ ГЕРОЯ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПРАЦІ

За виняткові заслуги в справі організації більшовицької партії, створення радянської держави, побудування соціалістичного суспільства в СРСР і зміцнення дружби між народами Радянського Союзу — присвоїти товаришеві Йосифу Віссаріоновичу Сталіну, в день його шестидесятиріччя, — звання Героя Соціалістичної Праці, з врученням вищої нагороди СРСР — ордена Леніна.

Голова Президії Верховної Ради СРСР М. Калінін.
Секретар Президії Верховної Ради СРСР О. Горкін.

Москва, Кремль. 20 грудня 1939 р.

ВЕЛИКОМУ ВОЖДЮ, РІДНОМУ СТАЛІНУ

Дорогий товариш Сталін!

ЦК КП(б)У від імені народу і більшовиків Радянської України в день Вашого шестидесятиріччя гаряче вітає Вас — мудрого вчителя непереможної ВКП(б), натхненника і організатора всесвітньо-історичних перемог СРСР.

У Вашій особі, дорогий товариш Сталін, більшовицька партія і весь радянський народ бачать найкращого представника старої більшовицької гвардії, свого великого вождя, геніального продовжувача великої справи Маркса—Енгельса — Леніна.

Під Вашим геніальним керівництвом ЦК ВКП(б) забезпечив торжество соціалізму в СРСР, вступ СРСР в нову історичну смугу переходу від соціалізму до комунізму. Ви дали радянській країні, її щасливим громадянам найдемократичнішу в світі Конституцію.

Ви, товариш Сталін, не тільки відстояли вчення Леніна від численних підступів і замахів усіх ворогів більшовизму, але й досконало, як ніхто інший у світі, володіючи непереможною революційною теорією, збагатили скарбницю марксизму-ленінізму — це найвище досягнення людської культури — і підняли це вчення на нову теоретичну висоту. Ви, досконало володіючи перевіреним компасом наукового більшовицького передбачення, дали партії і всьому трудовому людству неоціниму зброю — сталінський підручник історії ВКП(б), неперевершену енциклопедію знань по марксизму-ленінізму.

Повсякденно навчаючись у Вас більшовицькій принципальності, непримиримості, пильності, вірності справі комунізму, охороняючи і оберігаючи залізну єдність своїх рядів, більшовицька партія під Вашим геніальним керівництвом безпощадно розгромила троцькістсько-бухарінських і буржуазно-націоналістичних найманців імперіалізму і тим самим врятувала нашу країну від імперіалістичного закабалення, вигравши найбільшу битву в боях з капіталізмом.

Народи СРСР, все прогресивне людство і, зокрема, український народ ніколи не забудуть Ваших видатних заслуг в організації розгрому імперіалістичних інтервентів, їх найманих білогвардійських і буржуазно-націоналістичних банд.

Ви по-батьківському пестували і випестували могутню й доблесну Червону Армію і Військово-Морський Флот СРСР, які ще раз вкрили легендарною славою непереможну радянську зброю в боях коло озера Хасан, біля ріки Халхін-Гол, в недавніх боях за визволення народів Західної України і Західної Білорусі від гніту польських панів. Ви виховали радянських людей в душі благородного радянського патріотизму.

Завдяки перемозі сталінської політики індустріалізації і колективізації, ленінсько-сталінській національній політиці партії, завдяки мудрій сталінській зовнішній політиці радянського уряду, СРСР, під Вашим, товариш Сталін, керівництвом, перетворився в надійний оплот миру, могутню соціалістичну державу, якій не страшні ніякі загрози ворогів.

Оточені Вашим невтомним піклуванням, під Вашим керівництвом, комуністична партія більшовиків України і весь український народ розгромили троцькістсько-бухарінських і буржуазно-націоналістичних лазутчиків імперіалізму і перетворили Радянську Україну в квітучу республіку — невід'ємну частину СРСР і надійний форпост на західних і південно-західних рубежах країни соціалізму.

Український народ і більшовики України, як ніколи згуртовані навколо Сталінського ЦК ВКП(б), сповнені щастя, любові і вдячності Вам, товариш Сталін — натхненникові і організаторові історичної справи возз'єднання великого українського народу в єдиній українській радянській державі.

Український народ, більшовики України від усього серця бажають Вам довгих і довгих років життя і здоров'я на радість нашої великій і священній справі, справі комунізму.

Хай живе славна комуністична партія більшовиків і її Сталінський Центральний Комітет!

Хай живе батько народів, наш вождь і учитель — рідний Сталін!

Центральний Комітет КП(б) України.

МУДРОМУ ВОЖДЮ, ГЕНІАЛЬНОМУ СТАЛІНУ!

Дорогий Йосиф Віссаріонович!

Рада Народних Комісарів квітучої Радянської України поздоровляє Вас з шестидесятиріччям з дня народження і бажає Вам, наш любий учитель і вождь, багато років життя і здоров'я на радість трудящим усього світу.

Життя українського народу, його пишний розквіт під животворним сонцем Сталінської Конституції, його героїчний хід вперед нерозривно зв'язані з Вашим ім'ям, яке запалює до нових перемог по шляху до вершин людського щастя — комунізму.

Український народ ніколи не забуде, як в дні, коли озвірілі полчища інтервентів і білогвардійщини накиннулися на молоду Радянську Україну, Ви, дорогий Йосиф Віссаріонович, накреслили і здійснили грандіозний план нищівного розгрому загарбників. І коли українська земля, її заводи, шахти, міста і села, її неосяжні родючі степи були назавжди очищені від ворожої нечисті, вільно, на повні груди зітхнув народ, і ім'я, до якого він звернув свою подяку і любов, було — Сталін.

Під керівництвом славної більшовицької партії Леніна — Сталіна український народ ліквідував розруху, завдану громадянською війною, безпощадно громив і розгромив троцькістсько-бухарінську і буржуазно-націоналістичну контрреволюцію, яка намагалася затримати побідне будівництво соціалізму. За роки сталінських п'ятирічок Радянська Україна перетворилася в могутню індустріальну республіку з першокласною промисловістю і найкрупнішим у світі, оснащеним передовою технікою, соціалістичним сільським господарством, в республіку героїв, знатних людей, в республіку радісного, заможного і культурного життя всього українського народу.

Нинішній рік приніс українському народові нову велику радість. Визволені доблесною Червоною Армією єдинокровні брати Західної України прийняті до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки і возз'єдналися тим самим великий український народ в єдиній українській державі. І тепер, в одній сім'ї, щасливий народ в єдиному пориві сла-

вить вождя — натхненника й організатора визволення народів Західної України і Західної Білорусі спід гніту ненависних польських панів.

З ім'ям Сталіна — символом переможного руху вперед — український народ у братській сім'ї народів Радянського Союзу буде продовжувати зміцнення завоювань соціалізму. З цим ім'ям, якщо кине партія клич, стане весь народ на захист батьківщини. З цим ім'ям радянський народ здійснить мрію всього передового людства — побудує комунізм.

Хай живе велика, непереможна партія Леніна — Сталіна!

Хай живе багато років щастя і надія всього людства — великий, мудрий Сталін!

Рада Народних Комісарів УРСР.

ВОЖДЮ, УЧИТЕЛЕВІ, ВЕЛИКОМУ СТАЛІНУ!

Дорогий товариш Сталін!

Президія Верховної Ради Радянської України від імені мільонів громадян соціалістичної України шле Вам, дорогий Йосиф Віссаріонович, в день Вашого шестидесятиріччя полум'яний привіт.

З Вашим ім'ям, з ім'ям великого продовжувача безсмертної справи Леніна, зв'язані всі грандіозні перемоги єдиної в світі соціалістичної держави робітників і селян.

Під прапором Сталінської Конституції, з Вашим ім'ям, під Вашим мудрим керівництвом, великий український народ, возз'єднаний в єдиній державі, керований партією Леніна — Сталіна, в дружній сталінській сім'ї народів великого Радянського Союзу іде по шляху все нових і нових перемог, до комунізму.

Український народ, завдяки більшовицькій партії, її ленінсько-сталінській національній політиці і Вашому, товариш Сталін, невтомному піклуванню, підіймається вгору до вершин людського щастя. Ви, товаришу Сталін, особисто допомогли Радянській Україні розгромити ворогів зовнішніх і внутрішніх і забезпечити її пишний розквіт в усіх областях культурного і господарського життя. Весь народ, трудящі всього світу високо шанують Вашу могутню думку, незламну сталеву волю, кипучу творчу енергію, цілком і до останку спрямовану на процвітання народів.

Живіть же довгі, довгі роки, наш вождь, друг, учитель — великий Сталін!

Президія Верховної Ради УРСР.

ПОСТАНОВА

РАДИ НАРОДНИХ КОМІСАРІВ СОЮЗУ РСР

ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ПРЕМІЙ І СТИПЕНДІЙ ІМЕНІ СТАЛІНА

В ознаменування шестидесятиріччя товариша Йосифа Віссаріоновича Сталіна Рада Народних Комісарів Союзу РСР постановляє:

I

Встановити 16 премій імені Сталіна (в розмірі 100 тисяч карбованців кожна), присуджуваних щороку діячам науки і мистецтва за видатні роботи в області:

1. Фізико-математичних наук.	9. Історико-філологічних наук.
2. Технічних наук.	10. Юридичних наук.
3. Хімічних наук.	11. Музики.
4. Біологічних наук.	12. Живопису.
5. Сільськогосподарських наук.	13. Скульптури.
6. Медичних наук.	14. Архітектури.
7. Філософських наук.	15. Театрального мистецтва.
8. Економічних наук.	16. Кінематографії.

II

Встановити сталінську премію, присуджувану щороку за кращий винахід,—

десять перших премій в розмірі 100 тисяч карбованців кожна,
двадцять других премій в розмірі по 50 тисяч карбованців кожна,
тридцять третіх премій в розмірі по 25 тисяч карбованців кожна.

III

Встановити сталінську премію, присуджувану щороку за видатні досягнення в області військових знань,—

три перші премії в розмірі 100 тисяч карбованців кожна,
п'ять других премій в розмірі 50 тисяч карбованців кожна,
десять третіх премій в розмірі 25 тисяч карбованців кожна.

IV

Встановити стипендії імені Сталіна для найбільш видатних учнів у вищих навчальних закладах:

в Артилерійській ордену Леніна Академії РСЧА імені Дзержинського —
сто стипендій по 1.000 карбованців на місяць кожна,

у Військово-Політичній Академії імені Леніна — сто стипендій по 1.000 карбованців на місяць кожна,

у Військово-Повітряній Академії імені Жуковського — сто стипендій по 1.000 карбованців на місяць кожна,

у Військовій Академії механізації і моторизації РСЧА ім. Сталіна — сто стипендій по 1.000 карбованців на місяць кожна,

у Військово-Морській Академії імені Ворошилова — сто стипендій по 1.000 карбованців на місяць кожна,

у Військово-Медицинській Академії імені Кірова — сто стипендій по 1.000 карбованців на місяць кожна,

в Московському Червонопрапорному механіко-машинобудівному інституті імені Н. Е. Баумана — сто стипендій по 500 карбованців на місяць кожна,

в Московському Державному університеті — сто стипендій по 500 карбованців на місяць кожна,

в Ленінградському індустріальному інституті — сто стипендій по 500 карбованців на місяць кожна,

в Московській Державній консерваторії — п'ятдесят стипендій по 500 карбованців на місяць кожна,

в Ленінградській ордена Леніна Державній консерваторії — п'ятдесят стипендій по 500 карбованців на місяць кожна,

в Академії художеств в м. Ленінграді — п'ятдесят стипендій по 500 карбованців на місяць кожна,

в Московському Державному інституті театрального мистецтва імені А. В. Луначарського — п'ятдесят стипендій по 500 карбованців на місяць кожна,

для інших вищих військових і військово-морських навчальних закладів — чотириста стипендій по 1.000 карбованців на місяць кожна,

для студентів вищих навчальних закладів, які знаходяться у віданні народних комісаріатів СРСР і прирівнених до них центральних установ при РНК СРСР — тисячу стипендій по 500 карбованців на місяць кожна,

для студентів вищих навчальних закладів, які знаходяться у віданні союзних республік — тисячу п'ятсот стипендій по 500 карбованців на місяць кожна.

V

Для осіб, які підготовляються у вузах і науково-дослідних інститутах до наукової діяльності і захисту дисертації на ступінь кандидата наук — встановити сто стипендій по 1.000 карбованців на місяць кожна.

Для осіб, які підготовляються до захисту дисертації на ступінь доктора наук — встановити в Академії наук СРСР п'ятдесят стипендій по 1.500 карбованців на місяць кожна.

Голова РНК Союзу РСР В. Молотов.

Керуючий справами РНК Союзу РСР М. Хломов.

20 грудня 1939 року, Москва, Кремль.

У нас є ім'я, яке стало символом перемог соціалізму. Це ім'я разом з тим символ моральної і політичної єдності радянського народу. Ви знаєте, що це ім'я—СТАЛІН.

В. МОЛОТОВ.

Ігор Муратов

ВОЖДЬ

Буває так: іду майданом світлим,
або в ясні передосінні дні
милуюсь я селом, мов сад розквітлим —
стає так дивно й радісно мені ...
Почую пісню — серце осміхнеться,
і дума слід за думою сплива;
десь гармоніст, мов соловей заллється,
а гай шумний підказує слова.
І в тихий час вечірнього дозвілля,
коли земля — мов юнка на весіллі,
й росою сяють трави і гілля, —
мені здається — у шинелі сірій,
всміхаючись, назустріч пісні щирій
виходить вождь із древнього Кремля.

Ось він іде степами України,
обабіч — буйнохвильні пшениці,
і в морі золотім, немов плотина —
зеленолистий гай. Простори ці
напоєно піснями. Рідне слово
окрилює людей і вільний труд
у розквіті садів, в огнях споруд
встає довкола молодо і ново.

Усе кругом таке знайоме й рідне,
таке свободне, наче споконвік
слова людей були, мов зерно плідне,
а їх пісні, мов життєдайний сік;
неначе зроду — звіку ця країна
під гордим стягом квітла і росла,
немов Дніпро і Ворскла, і Сула,
і землі повні сили та здоров'я
не захлиналися сльозами й кров'ю ...

А був же час, безправ'я чорний час,
він тьмою крив Росію, і Кавказ,

і пишну Україну ... Скільки горя
ковтнула ти, вітчизно золота,
свинцевим сном були твої літа,
убожеством — простори неозорі.
А все ж кипіла, корчувала сон,
як пень гнилий часом корчує буря:
ні каземати темні та похмурі,
ані гадючі жала заборон
не покорили страхом, не приспали
твоїх стремлінь, твоїх глибоких дум.
Хай сумом оповита бідувала,
та не дарма ж братались — гнів і сум!

Так дума вождь і давніх літ видіння
немов живії перед ним встають ...
Ось прозвучали струни: попідтинню
просту, сліпу, кобзарську пісню чуть.
Про що вона! Все про кріпацьку долю,
про дівчину, яку розпусний пан
узяв на глум до себе ... Тьма. Туман.
Нужда нужденна, мука та сваволя.

А хто ж це древню кобзу взяв із рук
співця сліпого, і по горах — долах
печальних струн зірвавс'я нежданий звук,
збудивши ніч, мов вдарили на сполох!
То пісня на устах чи меч в руці?!.
Грими ж, грими! І пісню ту почули:
жахаючись — маетки і дворці,
надії повні — села ули.
Та це ж Тарас! народу вірний син.
І вождь йому, як брату, тисне руку.
Хіба ж не так, як цей співець і він,
під зливою шпідрутенів, на муку
ішов за світ, за правду, за народ,
не хияччись ... Привіт тобі, титане, —
загойлись навек пекучі рани
землі твоєї рідної. А ти —
мов негасимий світоч з висоти
їй вольній ллеш проміння дум високих!
Тепер твоїх землячок карооких
гультьай проїжджий не зведе з пуття, —
щасливе і багате їм життя
ми здобули. Та здобули не просто:
з віками тьми виходили на герць,
в огнях боїв зриваючи коросту
покори й забобонів з людських серць!

О, нам було не легко... Ми по зерну
збирали геть розкидані скарби :—
народ творив, а панство ненажерне
топтало їх... На стягах боротьби
несли ми сонце в закути ведмежі —
і принесли. Горять кремлівські вежі
рубіновими зорями, й вони
освітлюють і гори, і лани,
і все живе... А думаєш, без бою
ми вирвали тебе, Тарасе наш,
із юдиних обіймів? Хай Сиваш
і спінений Дніпро перед тобою
за свідків стануть... В полум'яний час,
в дні іспитів тяжких — в серцях народу
твій голос молодий, твій гнів святий не згас,
а дужче пломенів і вів нас до свободи!
Дарма, дарма шляхетні холуї
олією з лампад і чадом молитовним
бруднили й тьмарили ясні слова твої,
щоб ти представ безмовним і безкровним
перед віками,— ні! Ми не дали
ні слова, ні півслова на поталу
панам лукавим : свято зберігали
твій грізний заповіт — і зберегли!
Кайдани геть порвали й окропили
ми кров'ю злою вражою наш край.
Твій голос завше з нами... А могила —
там, де Дніпро і кручі. Спочивай...

А ти, Франко, ти сине коваля,
що сам кував слова міцні, як зброя,—
якою віковичною стіною
одрізана була твоя земля
від матері-вітчизни! Здрастуй, брате,—
не гнеться чорний ратай в три дуги,
розбито віковичні ланцюги,
на пил, на порох панські каземати
розпалися : ніхто вже не збере.
І вольний дух, що тіло рве до бою,—
до щастя зве мільйони за собою.
Ти чуєш? — він не вмер — і не помре!
Братів своїх народ наш — в самотині
не полишив, не кинув, не забув,—
хіба ж не так з Тобольської пустині
найперший ти Грабовського почув
і мужній Лесі руку простягнув
через міцні кордони! Рідний брате!
Свободний клич над краєм пролунав.

Твоїм пісням в неволі не конати —
вже чують їх оновлені Карпати,—
співає їх веселий Борислав!

Так дума вождь, і думи ці правдиві
освітлюють ясне його чоло.
Він знає: зерно правди проросло
і квітне буйно на безмежній ниві
щасливого народу ... Із глибин,
із надрів глибоких — б'є прозоре,
дзвінке, студене, чисте джерело,
все, що в неволі животіло вчора —
сьогодні ожило і розцвіло:
учених труд, спіців одверте слово,
трудівників уславлені діла ...

З шумного міста, з тихого села
летить вітанням пісня пазникова,
і щирими словами промовля
до рідного, до батька, що з Кремля
всміхається до нас — і все довкола
від того усміху росте буйніш, рясніш,—
бо з ним ніде ми не хилились кволо,
бо завше з ним вперед ішли й ніколи
не знали ні вагань, ні роздоріж.
Це ж Сталін наш, це ж наше сонце ясне,
воно ні вдень, ні уночі не гасне!
Це ж Сталін наш — могутній наш орел,
величний стяг свободних міст і сел!

І знаю я, коли б з віків туману
під променем кремлівської зорі
знов ожили старих часів бояни,
прокинулися древні кобзарі;
коли б новими збуджені літами,
безмовні розімкнулися уста —
підвівсь Тарас, мордований катами,
Франко, по тюрмах мучений, устав;
коли б усі, хто матері-вітчизні
життя своє до краплі віддали,
оживши чудом, глянути могли
на рідний край, на вільний край, в якому
їх спів живе, і квітне все живе,
розковане прекрасне і нове,—
з глеч скинувши віків скорботну втому,
вони пішли б до світлого Кремля,
і підійшов би кожен з них до того,

хто освітив онукам їх дорогу,
з яким новою стала їх земля;
і кожен з них промовив би: зростає,
мужніє край наш вільний, золотий, —
хвала ж тобі і слава, батьку Сталін,
від серця щирого — спасибі, рідний мій!

Харків, 1939 р.

СПАСИБІ ТОВАРИШУ СТАЛІНУ

Країна наповнена щастям,
Якому немає кінця.
Ми славим великого Сталіна —
Вчителя, батька, бійця.

Спасибі! — говорять колгоспи,
Спасибі! — говорять міста,
Спасибі, великий Сталін!
Ім'я твоє на вустах.

Хай серце співає від радості,
Хай пісні не буде кінця.
Ми славим великого Сталіна —
Вчителя, батька, бійця.

Записано в с. Велика-Вісь, Ріпкинського району, Чернігівської області, від М. Ільченка 20-XI 1937 р. Надруковано в збірнику „Великому Сталіну народ квітучої України“, 1939 р.

Автора не встановлено.

Володимир Свідзінський

СТАЛІН

Нищитель рабства, темряви гонитель,
Ослона миру, вірний друг труда,
Чие ім'я ненавидить гнобитель,
Чия рука — напасників узда,—

О, Сталін наш! Як твій Кавказ високий,
Здіймаючись, над світом ти стоїш,
Далеко бачиш, сокіл гостроокий,
Джерела мислі творчої живиш.

Народів вільних з'єднана держава
Пишається круг тебе, край землі
Щасливої,— і на твоїм чолі,
Як світлий оболон, сіяє слава.

Харків, 1939 р.

Б. Івантер

НА БАТЬКІВЩИНІ СТАЛІНА

ГОРІ

Високу кам'янисту, брунатно-жовту гору з стародавньою фортецею видно здалеку. Попід цією горою невелике місто. З суцільної зелені садів де-не-де зносяться червонясті дахи або мури з сірого каменю. Місто сховалося в садах, а зелень садів оточена ще поясом бурхливих, пінявих річок.

До міста входиш мостом через Куру. Вересень. В горах упали дощі, і вода в річці несе стільки піску, що й на воду не схожа — справжня кава з молоком. Каламутна, скажена річка несе буйвола. Видко тільки його ніздрі та мокрий чорний бік. Він знає силу течії і не опирається, а тільки зрідка повертає морду. Десь, на півкілометра нижче, його виносить на міліну, він поволі підводиться і виходить на сухе місце.

Дивуєшся, скільки-то сили має ця невеличка річка, що мчить неглибоким кам'янистим річищем. Вона надає руху всім поїздам, що проходять повз Горі. Залізниця від Тбілісі до Сурамського перевалу і далі електрифікована, поїзди тягнуть електровази, що дістають ток від Земо-Авчальської електростанції, збудованої на Курі, поблизу Мцхета. Кура освітлює і Мцхет, і Горі, і Хашурі, і всі маленькі міста на шляху електричного струменя.

Входиш до міста хвилюючись. Яке воно? Що ще в ньому зберіглося з того часу, коли міськими вулицями та берегами Кури бігав маленький школяр Сосо Джугашвілі. Це місто — батьківщина Сталіна. Тут почав формуватися характер людини, ім'ям якої називається найвеличніша в світі епоха.

Широка вулиця Леніна — звичайна вулиця невеликого південного міста, вкрита асфальтом, обсаджена деревами, з новими домами — перетинає все місто до самої фортеці. Обабіч вулиці джуркотять два бистрих жовтих потоки, вправлених у бетоновані канавки. Це гірські потоки протікають через місто в міському одязі. Крім цих струмків, вулиця нічим не відмітна: великі вітрини магазинів, електричні ліхтарі, фаєтони, запряжені парою коней, два-три автомобілі ... Та чи ж є дeneбудь тут залишки колишнього Горі?

На вулицю Леніна виходять провулочки. Заглядаєш до одного, до другого і бачиш поряд з теперішнім Горі вчорашній і позавчорашній.

В покручених провулочках старі будинки з балкончиками. Вікна в них виходять на ці балкони, і в кімнатах мусить бути темно і прохолодно. Цим будиночкам років сімдесят - вісімдесят. Вони риплять, коли проходиш повз них, і навряд щоб довго продержались. А в одному провулку бачиш будинок, ще на півстоліття старший — скарбниця — приземкувата, міцна будівля з ґратами на вікнах. На його обкованих залізом дверях висить металева стукачка, що сто років тому правила за вхідний дзвінок.

Горійці обходять ці провулочки — в них тихо. Зрідка прорипить гарба, пройде жінка з глиняним глечиком. Життя Горі тепер на широких вулицях. Місто прокладає їх, руйнуючи старі будинки, і нові вулиці лягають у шир трьох колишніх провулочків. Проте і старих будинків, і заглухлих тупиків, і бруківск, побитих копитами буйволів, ще досить, щоб уявити собі Горі таким, яким його бачив Сталін у дитинстві. Певно, він сотні разів пробігав по цьому кривому провулочку, який веде вгору від старого будинку духовної школи до горішньої частини міста.

За його дитинства цими вулицями і провулочками проходили походи горійських цехів — амкарі. В дні своїх свят, у дні весіль або похоронів членів амкарі на вулиці виходили цехи: шевці, гончарі, пекарі — з цеховими торочковими прапорами, з старшинами — устабаші на чолі. Було гомінливо. Зурни, сазандарі, дудки дзвінки, пронизливі, тягучі, чути було у всьому місті.

Вибираєшся вище з долішньої частини міста — Квемо - убані, до горішньої — Земо - убані. Ось майдан Оконської церкви. Самої церкви давно вже немає. На її місці сквер. Тут, на цьому майдані, починалися славетні бойовища навкулачки між Квемо - і Земо - убані. В цих бойовищах брало участь іноді понад тисячу горійців. Кажуть, що земоубанців — мешканців горішньої частини міста — було більше і вони воліли битися на широкій вулиці, а квемоубанців було менше, та проте билися вони краще і воліли виставляти своїх нечисленних бійців у вузькому провулочку.

Бійку починали дітлахи. Вони кидалися одне на одного, як півники. Дорослі з обох сторін міркували, які то ростуть бійці, і до часу не втручалися в сутички хлопчаків. Кажуть, що й маленький Сосо Джугашвілі брав участь у рядах земоубанівських дітей і відзначався у бойовищах.

Разом з усіма дітьми Сосо бігав за процесією кейноба — карнавальним походом з лицедійством про перського царя. Сам перський цар, прикрашений всіма ознаками царської влади, в мантії з різнокольорового паперу, пишний мов павич, сидів верхи на ослі, задом наперед, тримаючись за ослячий хвіст. За ним на ослах їхав пишний почет: візирі, писарі, тілоохоронці в строка-тих шатах, у масках. З галасом і свистом перського царя во-зили по місту на втіху всьому людові, поки вкрай освистаного не

скидали в Куру разом з усім його строкатим почетом. Лицедійство кінчалось, і мокрий шах вилазив з Кури.

Походи цехів, лицедійство про перського царя — все це були веселі видовища, народні свята, які любили всі горійці, і малі і великі. Але в старому Горі бували й сумні видовища. Одне з таких відбулося на очах Сосо Джугашвілі.

Поліційна влада, стурбована розбоями в Горійському повіті, вирішила на острах населенню прилюдно повісити трьох пійманих розбійників. На березі Цмінда-цхалі, єдиної чистої і прозорої з чотирьох горійських річок, коло фортеці, край старої тюрми, були поставлені шибениці. Розбійників вислали на очах у всього Горі. Сосо і приятель його Сандро, син сусідки Марії Цихитатрішвілі, пішли подивитися на страту. Видовище було відразливіше і страшніше, ніж вони могли сподіватися. Воно пройняло жахом хлопчиків. Сандро цілий рік боявся темряви і прокидався вночі з жаху. Що, крім ненависті та зневаги до поліційних катів, могла прищепити дітям ця страта?

А втім, розбійників ця страта не налякала. В повіті їх стало ще більше.

Я питав у перехожих у горішній частині міста, де Русіс-убані, російський квартал. У цьому кварталі жила родина Джугашвілі, тут невіддалеку були солдатські казарми, тому й квартал називався російським. Ніхто з перехожих не знає, що таке Русіс-убані, — ця назва згасла.

Від базару петлюєш провулочками, раптом вони розступаються. На широкій простороні стоїть будиночок, такий, яких тут десятки навколо, — одноповерховий, маленький, цегельний. Він укритий від негоди скляним дахом, оправлений в мармур і обнесений залізною огорожею. Тільки біля самого будиночка, на метр — на півтора залишилася стара бруківка. Мармурові плити тісно підходять до неї.

В цьому будиночку народився Сталін. Тут, біля входу до підвалу будинку, в холодочку, працював батько Сталіна — швець Вісаріон Іванович Джугашвілі, чудовий майстер; його чоботи славилися на все Горі. Тут він працював молодим, ставним, поки нестатки зігнули й передчасно зістарили його.

Заглядаєш до одної з кімнаток. Їх тільки дві в цьому будинку. Кімната опоряджена так само, як тоді, п'ятдесят-шістдесят років тому: низька тахта, стіл, комод, мідний самовар на комоді та гаптована туфля для годинника на стіні. Тепер це музей. У будиночку чисто, так чисто й охайно, як було, коли тут жила Катерина Георгіївна Джугашвілі, або, як її називали по-грузинському, Кеке.

Одна з сусідок Катерини Георгіївни розповідає, що на її уміння давати лад своєму вбогому господарству, тримати дім ідеально чисто, одягати хлопчика — дивувалися всі навколишні господарки.

Вдивляється в цю кімнатчинку, і перед очима постає образ недавно померлої матері Сталіна.

Сосо був третьою дитиною в родині Джугашвілі і єдиною, що вижила; дві перші померли, не проживши й місяця. Якого материнського піклування, скільки сил треба було, щоб зберегти цю третю дитину, яка здавалася такою тендітною й хворобливою. Тривога не покидала матір протягом перших років життя дитини.

Віспа, що завітала до Горі, не минула її хати. Маленький Сосо занедужав. У сусідів Єгнаташвілі страшна хвороба забрала в один день трьох синів. Горійці вірили, що над містом літають чорні ангели віспи. Ці лиховісні ангели, крилаті носії смерті, чомусь вимагають, щоб люди на їх честь співали веселих пісень та приносили жертви. За стародавнім забобоном, їм приносили в жертву білих курей, але віспа змортвляла людей одного за другим, не зважаючи на молитви і жертвування.

У Сосо була тяжка форма хвороби. Ніхто не сподівався, що хлопчик переборе її, коли помирали дорослі, міцні люди. Мати не спала ночі, не відходила від постелі, і Сосо обманув ангелів віспи: вони залишили тільки знаки на його обличчі та руках.

За хворобою прийшли злидні. Мати боронила сина від злиднів. Вона старалася годувати його краще, аніж годували другі дітей в їхньому кварталі, одягати його акуратніше, але для того вона повинна була тяжко працювати з ранку й до вечора за ночвами або за шиттям. Сімнадцять років вона не випускала голки з рук, заробляючи по 40 — 60 копійок на день.

Сосо підріс, настали нові турботи. Треба було хлопчика вчити. А як пробитися синові шевця до науки? Але мати завзялася вивести хлопчика на дорогу. Для сина вона була честолюбна. В місті вважали духовну школу за найкращу, і вона хотіла віддати сина саме до цієї школи. Неодмінно, за всяку ціну.

Хвороба відбрала багато сил не тільки у матері, але і в сина. Його однолітки вже ходили до школи, коли він зовсім одужав. Скільки завзяття і навіть хитрощів довелось прикласти матері, щоб подолати всі перепони! Мешкали вони вже на іншій квартирі, в будинку священика Чарквіані. Обидва його сини, Коте і Петре, вчилися в духовній школі. Коте був у старшому класі і підтягав свого молодшого брата, що був ледачий і тупуватий. Коте наказував йому вголос читати завдане. Тут був і Сосо, він прислухався, а потім повторював завдання напам'ять. Мати попросила Коте навчити Сосо азбуки, і за кілька місяців Сосо випередив Петре і був готовий вступити не до молодшого, а до середнього підготовчого відділу духовної школи.

Його одноліткові Петре Чарквіані легко було вступити до духовної школи: вона утримувалась коштом духовного відомства

для дітей духовництва, але за особливу ласку вважалося прийняття до неї селянина або ремісника.

Проте мати домоглася цього : Сосо прийняли до школи.

Скромна жінка, що народилася в передмісті Горі і ніколи звідти не виїздила, стає завзятою і мужньою, коли йдеться про її сина. Син закінчує духовну школу і їде до Тіфлісу.

Найщасливіша пора в житті матері. Вона мріяла бачити сина дорослим, на широкому життєвому шляху. Він уже майже дорослий : у нього сіються вуса. Його приймають до Тіфліської семінарії. Правда, він уже не житиме біля матері — це горе домішується до її радощей. Але жити вже стало легше, і Катерина Георгіївна зовсім щаслива, коли Сосо у формі семінариста, приїхавши на вакації до Горі, сидить біля неї, в її невеличкій кімнатчині. Приїхавши з Тіфліса, він привіз їй свою семінарську порцію цукру, і мати щаслива : їй дорога синова увага.

Та неспокій скоро приходить знову. Сосо стає мовчазним. Що з ним ? Незабаром горійськими провулочками до неї доходять чутки про Сосо. Кажуть, що Сосо став бунтарем. Вона чула, що був колись семінарський заколот, після якого бунтівників вигонили з семінарії. Вона вирішила, що заколот — недобре діло. Вона летить до Тіфліса рятувати сина. По дорозі до неї доходять ще тривожніші вісті. Бунтівники хочуть скинути з трону царя Миколу. І син її такий самий бунтівник, і він пішов проти Миколи. Вона знала про наслідки першого семінарського заколоту і їй здавалося, що весь життєвий шлях сина уже зруйнований цим несподіваним обвалом. Але в Тіфлісі перед нею стояв її Сосо, в семінарській формі, як перше уважний і ласкавий син.

Проте вона вернулася дуже занепокоєна.

Одна за другою приходять нові напасті. Син виходить з передостаннього, п'ятого класу семінарії. Він уже не приїздить до матері. Вона не знає, що він робить. Тривога уже не покидає її. Вона ще не розуміє, яка сила відкинула від неї сина, виплеканого і вихованого ціною такої праці та нестатків. Вона ще не розуміє, чому син так блискуче почавши обраний нею шлях, не пішов ним далі.

Почався новий період в житті матері. Тепер уже не вона виховувала сина, а син своїм життям, своїм обраним ним самим шляхом показував матері іншу мету, щастя не одного сина, а щастя мільйонів синів і мільйонів матерів.

Кеке Джугашвілі стала матір'ю революціонера, і тепер, як і колись, вона все своє життя віддавала на те, щоб тими силами, які в неї були, полегшити суворий і тяжкий шлях сина.

Вона, певна річ, одна з найщасливіших матерів : на схилі свого віку вона побачила сина навіть не таким, яким вона його мріяла бачити, а таким, яким і мріяти не могла.

Портрет цієї скромної і мужньої жінки з грузинським головним убранням на голові, висить у другій кімнаті, поряд з портре-

том сина. Це головне убрання — кругла шапочка, перекрита чорною наміткою — обрамлює виразне і гарне красою старості лице матері Сталіна.

Вона зробила все, що могла зробити найкраща мати для свого сина: оберігала його від життєвих негод у дитинстві, допомогла стати на ноги в ранньому юнацтві. Її постать виникає перед нами біля цього маленького будиночка з цегли.

ДУХОВНА ШКОЛА

Будинок духовної школи — прекрасний будинок для старого Горі. За 50 років він не змінився. Землетрус 1920 року, що зруйнував половину Горі, розвалив другий поверх цього будинку: хреста нема над шкільною церквою, а втім, і церкви самої нема, а в школі замість синів повітових панотців вчатьс я горійські хлопці та дівчата. Тут овочевий технікум. Технікум зайняв цілу будівлю, тільки дві кімнати залишено, як пам'ять про минулі дні, коли тут хлопчиком учився Сталін.

На стіні в одній з цих кімнат фотографія — група дітей з учителем співів Симоном Гоглічідзе. Серед них, у задньому ряду, найменший у групі, на голову нижчий від своїх сусідів, стоїть, піднявши голову, Сосо Джугашвілі. У нього сміливе і серйозне обличчя. З лиця він не тільки сміливий, але й одчайдушний. У Горі, оповідають, був славетний кучер - козир Нагіжарі, у нього була пара зовсім диких коней, і він мчав на них по горійських вулицях, лякаючи перехожих. За цим козирем - візником погнався Сосо Джугашвілі, щоб скочити на підніжок його фаєтону. Він зовсім був дігнав фаєтон, але невдало скочив, потрапив під колесо і мало не загинув. Його принесли додому непритомного. Ця пригода дорого обійшлася його матері. Згодом він навчився гамувати себе. Товариші не пригадують більше жодного випадку такого непотрібного, одчайдушного молодечтва та марної відважності, хоч він зостався так само сміливим і спритним хлопчиком.

Вчився він чудово. Здивувавши всіх дітей тим, що він, син шевця, вступив одразу до середнього підготовчого класу духовної школи, він зайняв у ньому перше місце і вже до закінчення школи нікому його не віддавав. Вчитися в цій школі було не легко. Школярі, вступивши до школи, не знали іншої мови, крім грузинської, а вчили в школі російською. Але маленькому Джугашвілі наука давалася легко. Йому не доводилося готувати вдома усних лекцій, так добре запам'ятовував він їх у школі.

І вчителі, про яких варт розповісти докладніше, вчителі - держиморди, ставили учневі Джугашвілі п'ятірки, та ще приписували на берегах письмових робіт: «Браво!» «Чудово!».

Зблідла за сорок років фотографія випуску 1894 року показує нам учителів і керівників духовної школи.

Ось інспектор Бутирський. Брезкле обличчя з клочкуватою бородою та холодними олив'яними баньками. Це головний обершпик школи і викладач грецької мови. Йому було зручно шпигувати за учнями старших класів. Його квартира була поряд з старшим класом школи, поряд з тою кімнатою, яку збережено як музей в овочевому технікумі.

Бутирський був чорносотенець. Він ненавидів грузинів, обзивав їх дикунами і не упускав нагоди поглузувати з учнів грузин. Раз він до того довів одного з учнів, Петре Адамашвілі, що той не витримав і жбурнув йому в обличчя свою торбинку з книгами.

Нечувана подія! В духовній школі, в розсадникові благочестя, учень звів руку на вихователя! Коли б Петре не був сином члена шкільної ради, колишнього полкового попа, що мав славу по всій єпархії, його того ж дня викинули б з школи з вовчим квитком. Але й самій школі вигідніше було затерти цю справу, щоб не ставити під загрозу честь закладу. Петре Адамашвілі відбув за це три дні карцеру, та ще вдома батько його добре відшмагав своїм широким попівським пасом.

Бувало учні мстились над нелюбимими педагогами, розбивали шибки в їх квартирах. За Петре помстилися інакше.

Бутирський знав свій предмет не дуже добре і вчив погано. Школярі нудьгували на його лекціях, цурались осоружної грецької мови. Один тільки Джугашвілі не нехтував лекціями цього нездари педагога. Нездібний був педагог, мова сама собою була цікава, і скоро учень почав розбиратися в ній краще від учителя, а розібравшись, побачив, скільки помилок робить цей нікчемний викладач.

Незабаром після історії з Петре Бутирський викликав Сосо Джугашвілі до дошки й почав питати. Сосо відповідав.

— Чудово, сідай на місце,— кивнув йому Бутирський, збираючись поставити йому п'ятірку.

Але Джугашвілі не збирається сідати на місце. Він зовсім не думає, що відповідав чудово.— Ні, мабуть, отак треба було відповісти, точніше...

— Не треба, не треба, сідай,— перепиняє його Бутирський.

Але Джугашвілі не спиняється, точно і влучно він показує класові всі помилки Бутирського, одну за другою. Бутирський корчиться, як на вугіллі; Сосо Джугашвілі пробирає його як учня, що не знає завдання. Хто ж учитель тут, у цьому класі, сто чортів, він, інспектор Бутирський, чи цей хлопчисько, що ганьбить його перед усіма школярами?

— Досить! — гримнув, нарешті, в нестямі посатанілий еллініст.

На цьому муки еллініста не скінчилися. Сосо заглянув наперед і підготувався до нової, ще не поясненої лекції краще за учителя. Бутирський, що потроху забував те, чого його вчили в університеті, ніколи не готувався до лекцій, і був знову загнаний на слизке.

Та тим часом вчинок сина поставив панотця Адамашвілі в ніякове становище перед педагогами школи. Треба було якось залягодити всю цю історію. Він надумав влаштувати кликаний обід і запросити на нього усіх педагогів школи. Звичайно насамперед запросили Івана Васильовича Бутирського, так ображеного його сином.

Бутирський прикотив на візникові; але не відправив його, а наказав ждати біля ганку. На Кавказі обіди, та ще кликані, з вином і довгими тостами, тягнуться довго. Іван Васильович сидів мов на голках і увесь час поглядав на годинник. Не дочекавшись кінця обіду, він підвівся, щоб іти.

Піти серед обіду — це велика образа господареві. Панотець Адамашвілі був запальний і уразливий, він подумав, що Бутирський не хоче йти на мирову.

Щоб не викликати сварки, Бутирський мусив пояснити дійсну причину свого раннього відходу.

Виявилось, що в цьому був винен не хто інший, як учень Джугашвілі, що взяв собі за правило різати вчителя і примушує його готуватися до кожної лекції, як до державного іспиту.

— Блискучих здібностей хлопчик, та зовсім погане виховання. Чорт - зна якої думки про себе. Прошу вибачити, до побачення, панове.

У шкільних аналах збереглося чимало оповідань про те, як Сосо знущався з учителів - чиновників. У зв'язку з Бутирським пригадують другого еллініста, Гартинського, що викладав у семінарії. Це був двійник Бутирського, такий самий чорносотенець і поганий педагог.

У Тіфліській семінарії на одній з контрольних письмових робіт Сосо, замість перекладати написані на дошці грецькі тексти з Фукідіда та Езопа, почав малювати на контрольному аркуші з печаткою семінарії візерунок з виноградного листя. Товариш, що сидів поряд, засміявся, коли побачив, що виробляє Сосо на контрольному аркуші. А тут ще Сосо почав виписувати між виноградним листям візерунковим письмом грузинською мовою початок грузинської казки про горобця й лисицю:

„Чіто, чіто, чіорао! (Пташко, пташко, пташечко!)

Рао, батоно мелао?“ (Що, пані лисичко?)

Майже цілу годину розмальовував Сосо контрольний аркуш, а за п'ять хвилин до дзвінка, не поспішаючи, почав туди само вписувати переклади.

— Ти збожеволів, Сосо, — зашепотів йому товариш, — та ж аркуш пописаний. Давай я попрошу для тебе новий аркуш.

— Пусте,— відповів Сосо.— Для таких добродіїв, як Гартинський, і цього забагато.

Через два тижні Гартинський, повертаючи контрольні роботи, блискуче оцінив роботу Йосифа Джугашвілі і особливо похвалив його за те, що на контрольному аркуші він відновив малюнок фермопільських воріт з написами стародавньою грецькою мовою.

Сосо дістав п'ятірку.

Ось іще вчитель духовної школи. З фотографічної карточки дивиться похмурий, вовкуватий бородань. Це математик і географ Михайло Іванович Ілурідзе.

Його сторінки в класному журналі були виповнені одиницями та забризкані чорнилом. Питаючи учня, він як меч над його головою тримав ручку, і досить було школяреві запнутися, як він, бризкаючи чорнилом, садив йому товсту одиницю, яку, правда, через кілька днів міг переправити на четвірку. Знав учень завдання, чи не знав, часто - густо це не мало ваги. Він не був невисником дітей, але в нього була своя особиста система виховання, яку він сам і придумав.

Один з школярів, Георгій Єлісабедашвілі, якось, на своє лихо, прийшов до школи з батьківським годинником на довгому срібному ланцюжку. Ланцюжок він розвісив на грудях і гордовито ходив з ним, пишаючись перед хлопцями.

Він не догадався зняти ланцюжок перед лекцією Ілурідзе, і доля його жорстоко за це покарала. Ілурідзе покликав його до дошки. Побачивши блискучий ланцюжок на грудях учня, бородань якийсь час нічого не питав, дивився на нього лиховісними очима, а потім заревів на весь клас:

— Хто ти такий, нещасний? Кучер — не кучер, кінто — не кінто, учень — не учень, чорт тебе бери? Геть з класу! — і вліпив йому одиницю, нічого не спитавши.

Петре Адамашвілі за погану відповідь він поставив в журналі нуль. Бідний Петре, намагаючись поправити оцінку, продовжував щось лепетати, але за кожне вимовлене ним слово педагог приставляв до нуля по мінусу і кінець - кінцем нуль мав не те шість, не то сім мінусів.

Тут уже учні почали доводити математикові, що нуль є нуль і віднімати від нього будьщо марна справа.

З цим от диваком - учителем Сосо Джугашвілі довелося одного разу зітнутися.

Ілурідзе поясняв нове завдання. Пояснюючи, він почав розв'язувати задачу з задачника Малініна та Буреніна. Та задача щось не виходила, і його розв'язання не збігалось з відповіддю в задачнику. Такі казуси трапляються і з учителями, що знають свій предмет. Що більше вгризався Ілурідзе в цю нещасливу задачу, що лютіше трошив крейду об дошку, то більше заплутувався і, зрештою, заявив, що задачі не можна рішити: в задачнику друкарська помилка, або ж Малінін та Буренін наплутали.

І тут на захист Малініна та Буреніна виступив Сосо Джуга-

швілі: він вийшов до дошки і під захоплений шепіт класу розв'язав нерозв'язане.

Ілурідзе, можливо, вперше в своєму житті змішався. Він був по - своєму справедливий і похвалив Сосо, але, плутаючись у словах, порадив йому надалі бути більш слухняним і поважати старших. Ледве діждавшись дзвінка, учитель втік до вчительської.

І скільки їх було, диваків, маньяків, чиновників, жандармів, і як мало серед них було чесних, сердечних людей та вмілих вихователів.

Галерею потвор духовної школи можна поповнити ще Дмитром Хахуташвілі. Він запроваджував на своїх лекціях солдатську дисципліну: маленькі його учні повинні були сидіти не ворухнувшись, поклавши руки на парту перед собою, дивлячись увесь час в очі вчителеві. Так і сидів перед ним клас закам'янілих заморожених дітей. Коли хтонебудь невчасно оживав, учитель бив його лінійкою по пальцях.

— Діти, хто ваш учитель? — питає він малюків, що вперше прийшли до нього на лекцію.

Ніхто з дітей не знає, хто їхній вчитель. Тільки двоє сміливців - другорічників підносять руки і відповідають, як накручені, по складах: «Дмитро Ха - ху - та - шві - лі».

— Правильно, — каже він. Протягом усієї першої лекції він примушує дітей хором або поодинокі повторювати своє ім'я: Дмитро Ха - ху - та - шві - лі.

А Лавров, що так само як і Бутирський ненавидів Грузію і грузин. Він запровадив у своєму класі штрафний білет за розмови грузинською мовою. Хто перший починав говорити грузинською мовою, той діставав штрафний білет. Коли він не хотів бути покараним, то передавав білет другому, хто заговорив своєю рідною мовою. Таку систему перший придумав інспектор Фролов у царськосельському ліцеї, де вчився Пушкін. Цю жандармську вигадку перейняв Лавров. Лавров дістає належне від учнів: вони повибивали всі шибки в його квартирі.

Не всі вчителі були такими негідниками, як Бутирський та Лавров, не всі були такими потворами, як Хахуташвілі. Доглядач школи Беляев, кажуть, був доброю і чесною людиною. Його фотографія в центрі загального знімку випуску 1894 року. За скельцями окулярів видко опуклі короткозорі добродушні очі. Катерина Георгіївна шила й прала на нього. Вона розповідала, що Беляев співчував її становищу і тішився успіхами Сосо.

Добрим словом згадують колишні учні духовної школи і вчителя Софронія Мгалоблішвілі, грузинського письменника - народника, вчителів Датошвілі і Садзаглашвілі. Але такі вчителі довго не трималися. Про них залишався в учнів тільки теплий слід в душі. Тепло згадують їх колишні учні і через сорок - п'ятдесят років.

Попри всі вади свої духовна школа була школою і давала знання. Сосо Джугашвілі потрібні були знання, і він так само завзято і наполегливо, як робив потім усе в своєму житті, вчився. Учився в немилих учителів, учився, намагаючись знати краще від усіх і навіть краще від учителів, як це показали пригоди з Бутирським та Ілурідзе.

У старій школі були свої винахідники і вигадники щодо шпаргалок і підказів. Важко перелічити, що робили учні для того, щоб обдурити учителів. У духовній школі, як і скрізь, школярі не цуралися шпаргалок. Школяра, який не підказував, вважали за поганого товариша.

Сосо був чудовим товаришем і доводив це не раз. Він був честю й гордістю усього класу. Він був першим учнем, але не з тих перших учнів, що запобігають перед учителями, держаться осторонь від товаришів і над усе в житті ставлять добру оцінку. Сосо здобув першість не тільки за оцінкою вчителів, а й товаришів. Він був першим по праву. І в навчанні і в грі він був проводирем свого класу.

Але Сосо ніколи не підказував, і клас поважав його принциповість. Відомий уже нам Петре Адамашвілі був лінивий і безтурботний щодо навчання.

Відлежавши своє під батьківським пасом, він негайно ж забував те, що йому наказували. І не було в класі учня, який більше потребував би шпаргалки та підказів як Петре Адамашвілі.

Надійшли іспити, важка проба для безтурботних людей. На першій партії сидить Сосо. Позад нього Петре. Він знає, що Сосо принципово не підказує, але хто ж визволить його з біди, коли не Сосо.

Благальним шепотом він просить його підказати в тяжку хвилину.

Сосо не чує.

Скоро викличуть.

Сосо не чує.

На Петре прекрасний широкий пояс, який Сосо похвалив напередодні. Він тиче йому пояс — Сосо не бачить пояса.

Петре кладе перед ним свій найцінніший скарб — цизорик з янтарною ручкою — Сосо відсовує його.

Сосо глухий до всього. Нарешті, він обертається.

— Не можу підказувати. Підкажу — лишишся незнайком, нікчемною людиною.

— Та я вчитимуся, клянусь матір'ю, тільки сьогодні виручи.

— Не можу. Сьогодні виручу, завтра — звикнеш. Погана звичка згубить.

Петре безсильний. Він не може збити спокійної філософії Сосо. Це якась залізна людина, його нічим не проймеш.

Другого дня Петре бачить, як Сосо з запалом пояснює якийсь

предмет групі відсталих хлопців. Він сам заохотився допомагати хлопцям, що відстали.

Забачивши Петре, Сосо покликав його :

— Ходи но сюди, Петре, давай но підгонимо, щоб тобі ще раз не провалитися.

Петре відвернувся.

— Не хочеш, не треба. Тобі ж гірше буде. А на іспитах все одно не підкажу.

Цей випадок розповів недавно сам «потерпілий» — Петре Адамшвілі.

І в цій історії, що сталася сорок п'ять років тому з учнем духовної школи, ми пізнаємо характер майбутнього Сталіна, у якого принциповість завжди була відмінною рисою. Сталін — більшовик, Сталін — вождь партії, як і юнак Сосо Джугашвілі, ніколи не потурав хибам товаришів. Попускати їхнім хибам, їхнім вадам — значить їм же шкодити.

Він казав про це і зовсім недавно, в березні 1937 року, на пленумі Центрального комітету партії, коли згадував про виховання партійних кадрів.

— Милувати і зберігати кадри замазуванням їхніх помилок, — казав він, — це значить дійсно занепасти ці самі кадри.

Рішучість, принциповість, непримиренність — ці риси вдачі Сталіна були властиві йому ще за шкільних років, в духовній школі, в семінарії. І надаремне Петре Адамшвілі розкладав перед ним свої скарби. Петре дуже погано знав свого шкільного товариша. Ніщо не змусило б Сосо Джугашвілі відступити від того, що він вважав за справедливе.

НА БЕРЕЗІ КУРИ

Дві річки Ліахва і Кура зливаються коло самого міста, за оголоженою шкільного подвір'я. Бистра сильна Кура, забравши собі воду Ліахви, стає ще сильнішою і повноводнішою. Ліахва тече з гір Південно - Осетії і несе таку саму мутну жовту воду, як і Кура. Вихопившись з межигір'я, Ліахва навесні розливається по широкому річищу, а влітку, змілівши, розбивається на притоки й струмки, тече між кам'янистих мілин, наносячи до устя гальки й сірий намул.

Тут, коло злиття двох річок, місце для купання горійських дітей. Обмазавшись сірою грязюкою; розмалювавши себе як дикуни, дітлахи бігають по одмілинах, вилежуються на гарячій гальці, борюкаються в Ліахві; котрі дужчі та сміливіші, ті лізуть в Куру; ще коло самого берега їх підхоплює течія, тепер добре пильнуй, щоб сердита Кура не кинула одчайдушних хлопчаків на каміння та не порозбивала їм голів! Вони вилазять далеко вниз, на другому березі. Біжать берегом назад, знову кидаються у воду вище того місця, де роздягалися, і вода приносить їх знову до устя Ліахви.

Тут купалися й школярі духовної школи з Сосо Джугашвілі на чолі. Цей маленький міцний хлопчик першим кидався в річку, навимашки перетинав її кілька разів, потім, поборюкавшись з Курою і перемігши її, лягав у колі хлопців на гарячу гальку. З хлопців ніхто не плавав краще за нього, і єдиним його супротивником були шкільний товариш Дормідонт Гогохія і дорослий Міха Мікадзе, визнаний горійський чемпіон.

Тут, на березі Кури, розпочиналися незліченні грища: гралися в кочі, подібні на російські бабки, гралися в довгої лози, бігали наввипередки, гуляли в м'яча. І у всіх цих ігрищах, як і в плаванні, як і в навчанні, першим був Сосо Джугашвілі. І коли хлопці розділялись на партії, то вигравала та партія, де за ватажка був невеликий худорлявий міцний та спритний Сосо.

Хлопчик підростав. В 13—14 років його вже перестали цікавити єдиноборства на шкільному подвір'ї. Там раз-у-раз билася один з одним, група з групою, клас з класом. Перше в молодших класах, в підготовчому, в першому, в цих бійках відзначався маленький Сосо. Йому не раз доводилося виходити на бій з велетнями з старших класів і, кажуть, що він так швидко орудував кулаками, що не давав отямитися супротивникові і вмів постояти за себе.

З саморобною зброєю за поясом він грав з хлопцями в розбійника Арсена. Розбійник Арсен — це грузинський Робін Гуд, оборонець пригноблених, сміливий і безкорисливий розбійник. Арсеном хоробрі лісові брати обрали Сосо Джугашвілі. Цю роль він виконував протягом усіх років свого шкільного життя.

Товариші пам'ятають його, як постійного захисника несправедливо покривджених хлопців. Особливо не терпів він, коли при ньому зачіпали маленьких або найслабших школярів. Такі охотники до бійки є в кожній школі. Сосо ніколи їм не попускав.

Кінчилась пора забав, інші думки й почуття почали займати його. Він багато думав, а говорив стисло, мало, полюбив книги.

ПЕЧЕРНЕ МІСТО

Кілометрів за сім від Горі, по дорозі до Тбілісі, є стародавнє печерне місто Упліс - цихе. Туди збиралася якось екскурсія школярів духовної школи, між ними був і Сосо Джугашвілі.

Прихопивши їжу, школярі з класним доглядачем Тінікашвілі вийшли з Горі. Обережний Тінікашвілі для безпеки взяв з собою револьвер, хоч ані вовки, ані розбійники не могли загрожувати екскурсії.

Проминули кладовище, пішли по спалених сонцем горбах, обходячи і перетинаючи глибокі яри. Екскурсія йшла весело, хлопці співали пісень, полохали шулік, кидали каміння, намагаючись докинути до Кури, що бігла вниз. На схилі щипала траву отара овець. Чабана не було видно. Петре Адамашвілі спіймав барана і сів на нього верхи. За ним і інші хлопці почали пробу-

вати покататися на баранах. Та тут вискочив чабан і хлопці розбігалися.

Уже перед очима стала Упліс - цихе. Природні зубці кам'янистої гори були подібні до обрисів фортець або замку, і що ближче підходили хлопці, то більша була ця подібність.

Упліс - цихе було вже близько. Перебратися тільки ще через один яр — і там. Екскурсанти зійшли в яр. Там біг каламутний і широченький ручай. Один з хлопців спробував його перестрибнути, але не доскочив і впав у воду. Школярі почали розуватися. Після довгого ходіння було приємно побовтати ногами в холодній текучій воді і походити по мулкому дні струмка.

Доглядач Тінікашвілі тупцювався на березі. Він не знав, що йому робити. Плигати він боявся. Раптом потрапиш у воду. Розуватися доглядачеві перед школярами видавалося ніяково.

Сосо, дивлячись на нього, посміхався. Потім розігнався і перескочив на другий берег.

— Молодець, — похвалив його доглядач, а проте перескочити не наважився.

Тоді один з старших учнів, приятель Сосо, що керував екскурсією, виручив доглядача. Він став насеред струмка, нахилився і Тінікашвілі, ставши йому на спину, перебрався на другий берег. Школярі засміялися, а Сосо проворкотів :

— Ішак ти, чи що? Я б самому богові не підставив спину — не то що доглядачеві.

Наблизилися до муру Упліс - цихе : високий гладкий мур, а нагорі, на величезній висоті, чи то вікна, чи то бійниці, чи просто проломини та пробої в скелі. Нагору веде полого ступанка поряд з муром, огорожена суцільним кам'яним поруччям. Сходити легко : під ногами східці, такі згладжені часом, що вони ледве помітні, немов тільки тіні східців залишилися на гладкій кам'яній дорозі з жолобком посередині.

Зійшовши на гору, людина вступає в світ речей, дивних і химерних. Навколо кам'яні брили такої форми, що задумуєшся, чи то людина їх обтесала, а чи вітер. Заходиш до однієї печери, до другої і бачиш, що тут людина допомагала природі, перетворювала її, обтесувала каміння, врубувалася в скелю. Несподівані виходи ведуть з однієї печери до другої. Продираєшся крізь невелике кругле вікно в темряву і раптом бачиш себе в прохолодному півтемному залі з високим куполом. І крізь півтемряву проступає частина колони, обтесаної грубим, але майстерним і вмільним різакон, різакон справжнього різб'яра.

Входиш до печери з круглим куполом. Прововиш слово і не пізнаєш свого голосу, так урочисто і лунко розходитьсь він навколо. Безперечно, це частина храму. Але яка це старовина ! Скільки століть минуло, відколи люди покинули це казкове місто !

Сліди дивовижного мистецтва видко на рогах печер, що виступають з темряви : на куполах залишилися орнаменти, схожі на візантійські.

І у всьому цьому місті нема жодного куточка, де ця стара давня людина порушила б дивне поєднання каменю і повітря, залишене тут природою.

На честь Упліс - цихе Сосо Джугашвілі написав вірші.

БЕЗБОЖНИКИ З ДУХОВНОЇ ШКОЛИ

Грузія — країна чудових пісень. Той, хто хоч раз чув грузинські пісні, їх не забуде. Мелодія їх зливається з природою країни. Чуєш увечері десь, на краю села, співають чоловічі голоси, сліди не розібрати. Кожен голос веде свою партію, дивуєшся, як вони не збіються співати, що ніколи не бачили нот, а річка, шум якого вторує співам, і вітер, що раптом пролине між деревами, немов допомагають співу та надають йому ще більшого чару.

У Грузії, де вміють цінувати добрі співи, горійська духовна школа славилася своїм хором. У Горі не було театру, і горійці в неділю та свята ходили в маленьку шкільну церкву тільки для того, щоб почути співи шкільного хору.

Хором керував учитель співу Симон Гоглічідзе. Це був, здається, прекрасний педагог, що любив своє діло і до того ж був справді музикальний. У його хорі співали Чайковського і Бортнянського, він любив і народну пісню. Ті, кому доводилося чути його учнів, і досі пам'ятають трію, яке він вивчив із школярами пам'ятають, як в абсолютній тиші дзвенів під самою стелею полишений одинокий високий і чистий хлоп'ячий дискант — то він свою сольну партію Сосо Джугашвілі.

Симон Гоглічідзе відразу закріпив чистий і сильний голос хлопчика та його абсолютний слух. Але для того, щоб добре, справді добре співати, мало ще голосу та слуху, потрібне ще й чуття без якого кращий співак — тільки автомат, що співає. У хлопчика була багата й вразлива натура, тому в його співах було й чуття, що так захоплювало його слухачів. Симон Гоглічідзе пророкував йому будучність співака. До речі, один з його учнів в цьому містечку став згодом відомим усьому Радянському Союзові — це керівник хору Східної Грузії, що недавно приїжджав до Москви, орденоносець Сандро Кавсадзе. Вони були одночасно з Сосо Джугашвілі в хорі духовної школи.

Як це не дивно, але школа, що славилася своїми церковними співами, школа, в якій виховувалися в божественному дусі попівські діти, підготувала до семінарії безбожників, атеїстів, яким був згодом відомий більшовик Ладо Кецховелі, яким став 14 років і Сосо Джугашвілі.

Ладо Кецховелі був старший від Сосо на три чи чотири класи. Він був сином сільського священика, у якого було шестеро дітей. Старші брати Ладо розбрелися з батьківської домівки хтось куди, шукаючи кращого життя. Ладо віддали до духовної школи, коли йому було сім років.

На вакації він приїздив додому. Там, на селі, бідність його

батька була багатством проти голодного і безправного життя селян. Їх грабували всі, хто сидів на їхній шиї: поміщики, дворяни, повітова влада, поліцаї. Підростаючий Ладо сварився з батьком. Адже селянам доводилося священика годувати. Ладо гудив батька за те, що він брав з селян гроші за похорон та вінчання. Згодом він пішов ще далі і почав переконувати селян зовсім не платити церковних податків.

У школі він багато читав, читав книжки, заборонені шкільним начальством. Товариші знали, що він безбожник, і з побоюванням прислухалися до його слів, які спочатку видавалися їм жахливими та богозневажливими.

Але Ладо вмів пересипати жартами та веселими історіями серйозні аргументи проти існування господа - бога.

Після його історій хлопці не так уже боялися накликати на себе гнів господа, тікаючи з страшенно нудних відправ, а якщо не щастило втекти, то про запас були колючки, нарвані біля горіджварської гори. Колючкою кололи себе в ніс, показувалася кров — тоді можна було відпрошуватися з обідні або всеношної.

Бог жодного разу не покарав за таке блюзнірство, але проклятий інспектор Бутирський кінець - кінцем таки догадався, чому відправи так часто викликають з носу кров, і вже нізащо не пускав з церкви.

Іноді учні духовної школи вдавалися до таких витівок з богом і святими, які могли закінчитися вже не в карцері, а просто в поліції.

КОЛЯ КАВКАСІДЗЕ ТА СВЯТИЙ ГЕОРГІЙ

Пішли якось школярі гуляти в Горіс - джварі. На шпилі гори стояла церква, поважана богомольцями, а напівдорозі від Горі, на стовпі, висів образ святого Георгія в ніші з церковною скринькою, куди молільники кидали гроші на церкву.

Серед хлопців був Коля Кавкасідзе, або Рудий, прозваний так за руде волосся. Це був одчайдушний паливода, один з найкращих у школі бійців навкулачки, запальний і азартний хлопець.

Хлопці присіли відпочити біля ікони, і раптом Колі Кавкасідзе впала в голову втішна думка.

— Хлопці, — сказав він, — чогось захотілося мені пограти з святим Георгієм в кочі, по п'ятаку. Я програю — кидаю до скриньки п'ятак, він програє — беру з скриньки.

Хлопці засміялися. Рудий витяг кочі.

Кочі — це кісточка з коліна барана. Кожна її сторона має свою назву. Її беруть великим та вказівним пальцями і кидають, стараючись, щоб вона впала виграшним боком догори.

Коля Кавкасідзе кинув кочі і програв. Він дістав п'ятака і кинув до скриньки. Метнув удруге і знову програв. Кинувши другий п'ятак до скриньки, він запропонував святому Георгієві нові умови.

— Ось що, святий Георгію. Кидаю востаннє. Граємо на гроші. Виграєш — усе висиплю в скриньку. Програєш — забери всю твою скарбницю.

Рудий кинув кочі і виграв.

Тоді він на очах у всіх хлопців зняв скриньку і виламав кришку. Хлопці налякалися за Рудого, та й за себе. Хто знає, як поставиться до цього святий Георгій, а раптом йому спаде на думку ударити на них усіх громом та спопелити на місці.

Але Рудий перекинув скриньку і спокійно висипав усі гроші. Земля не розступилася під його ногами і не поглинула його. Хлопці зітхнули і вже зовсім спокійно пили лимонад, що купив Рудий для всіх на гроші святого Георгія.

Такі випадки були частенькі серед школярів духовної школи.

Але Сосо та Ладі інакше покінчили з релігією.

Для того щоб розв'язати питання існування бога, Сосо не потрібні було випробовувати терпіння святого Георгія. Для Сосо бога не існувало, а, значить, усі церковні процедури були для нього комедією, розрахованою на одурманювання народу.

Відповіді на питання, що виникали перед ним, він шукав у житті та в книжках.

ТОВАРИШІ ГОТУЮТЬСЯ ДО ЖИТТЯ

Сосо і Ладі здружились тут, у духовній школі, не вважаючи на різницю в роках. Фотографія юнака Ладі поряд з портретами Петре Капанадзе та Міші Давіташвілі висить нині в кімнаті Сталіна, в колишній духовній школі.

Це близькі друзі Сосо — з ними він розмовляє про своє майбутнє, з ними обмірковує прочитані книги. Це його друзі того періоду, коли кінчалася дитинство і починалося юнацтво.

Сосо Джугашвілі, як і Ладі Кецховелі, не міг обмежитися читанням дозволених книжок з шкільної бібліотеки. Та до того ж усі, хоч трохи придатні для читання книжки, були вже перечитані. Хлопці в той час зачитувались книгами Іллі Чавчавадзе, Александра Казбеги та інших грузинських письменників.

Одну з партійних кличок Сталін згодом вибрав собі «Коба» — це ім'я одного з героїв Казбеги.

Улюбленою книжкою горійських школярів була поема Іллі Чавчавадзе «Розбійник Како». Хлопці щиро виявляли свої почуття: мало не плакали, коли поміщик бив діда, батька Како, і тішилися, коли Како забивав поміщика.

Та цих книжок було замало Сосо, і він почав добувати книжки у книгарні Арсена Каландадзе. Бібліотек, крім шкільної, в той час у Горі не було. Був клуб, де збиралися і розважалися, як могли, князьки, дворяни та інше місцеве панство. Але справжнім культурним центром була маленька книгарня Арсена Каландадзе. Тут зустрічалися всі мислячі, діяльні люди, яких доля загонила

зустрічалися Софроній Мгалоблішвілі, письменник - до Горі. Тут і Разікашвілі, поет; тут був гостем і Симон Гог-народник; Тедіа духовної школи; і школярі, а потім семінарист Ладі Кецохелі і сам був народником. Людина величезної енергії, він брав книжкову справу не просто: у нього брали не тільки Пушкіна і Тургенєва, але й книги найменних авторів, яких читати в кожному разі забороняло шкільне правило; разом з картинами релігійного змісту, які купували повітові попи, були в нього й заборонені в Росії книжки, перекладені на грузинську мову.

У нього брав книжки і жадібні ковтав їх Сосо Джугашвілі. Сосо з хвилюванням дослухався до всіх новин, що йшли з семінарії. Він був уже в четвертому класі, коли до Горі докотилися вісті про бунт у семінарії.

На зимові вакації до Горі приїхав Коте Чарквіані і від нього блідий від збудження Сосо дізнався про все, що там сталося. Звичайно, це — справа Ладі Кецохелі.

Тіфліська семінарія була справжньою катівнею для молоді, що туди потрапляла. Ченці — жандарми в рясах, чорні слідці — стояли на чолі цього учбового закладу. Шпики-вихователі слідкували за кожним кроком учнів, за кожною думкою, за кожним подихом. Вони ламали й калічили молоді організми юнаків, намагаючись виховати з них таких самих негідників, якими були вони. Чернець-інспектор Абашідзе, сам грузин, переслідував семінаристів за те, що вони намагалися вивчати грузинську літературу, літературу на «собачій мові», як обзивали мову Шота Руставелі чорносотенці-педагоги.

Звичайно, це Ладі Кецохелі зняв бунт у семінарії. Він скликав на околиці Тіфліса перші збори семінаристів, що ухвалили оголосити страйк на знак протесту проти жандармських порядків у семінарії. Учні вимагали припинити шпигунство й слідкування, вигнати геть з семінарії найчорносотенніших учителів та розпочати викладати грузинську мову, яку царські чиновники хотіли видерти в грузинського народу.

Чотири дні страйкували семінаристи, а на п'ятий, побачивши, що страйк не припинити, начальство закрило семінарію на місяць.

Ладі Кецохелі виключили з семінарії і вислали з Тіфліса.

Про всі ці подробиці Сосо дізнався від Коте Чарквіані. Він не міг стримати свого обурення, і стара бабуня Коте виричила від здивування та несподіванки очі, почувши, як обзиває негідників у рясах схвилюваний та збуджений Сосо.

Минає рік і, блискучо закінчивши духовну школу, Сосо Джугашвілі їде в семінарію в Тіфліс.

Тепер Сосо в Горі — гість. Звідти, з Тіфліса, шлях його їде далі, і в маленькому Горі він з'являється наїздами до магері, яка його чекає не дочекається на вакації.

Тоді збираються давні товариші по школі, і ті, що приїхали

з Тіфліса, і ті, що залишилися в Горі; вони йдуть в Еріставський сад (його вже нині нема: Кура його знесла), підіймаються на стародавню фортецю.

СТАРИЙ ФОРТЕЦЬ

Знову зустрічаються приятелі, що дітьми співали в шкільному хорі. Уже надломилася і змінилися у всіх голоси. Сосо починає старої народної пісні про серп «У темі намгано»:

Відточу - нагострю тебе, серп,
Серп ти мій, залізний!..

Голос його, зміцнілий і мужній, як і раніше пливе над усіма голосами в хорі. У кожного голоса своя мелодія. У кожного юнака свій шлях.

Дитинство Сосо Джугашвілі кінчилося. Молодий Сталін починає своє життя.

Стара фортеця заросла полином. Запах його, гіркий та сухий, іде від нагрітого сонцем кам'януватого ґрунту на верховині фортеці. За легендою, її збудувала ще цариця Тамара років вісімсот тому. Але дійсність старіша за легенду. Фортеця стоїть довше. Багато разів її здобували штурмом, руйнували, відновлювали і знову облягали. На ній стояли гарнізони монголів і персів. Є вказівки на те, що перський гарнізон на ній складався з ста чоловік. Нині старої фортеці доглядає одна людина, стара людина, з сивою щетиною. Зрідка вона оглядає обрії, чи не зближається ворог. Але охороняє цей доглядач, власне, не фортецю, а зелені насадження навколо неї, посаджені міськрадою. Від кого стереже він їх, невідомо, напевне від кіз та дітей.

З фортеці видко Кавказький кряж — високі сині гори і снігові шпилі. Внизу, під фортецею, маленьке місто. Воно все перед очима, немов на плані. Видко кожну вулицю, кожен будинок. В одному місці групи червоних з сірою поволокою черепичних дахів чергуються з суцільними зеленими островами садів, зелень біжить по місту зеленим ланцюжком, то раптом захоплює цілий квартал. Місто розрізує прямий, немов проведений за лінійкою асфальтовий проспект, але жива зелень забігає і на сірий асфальт, вона біжить до самої води, що з трьох боків оточила місто. Каламутно - жовта вода, червона черепиця покрівель, брунатний кам'янистий ґрунт, зелень садів, стародавня фортеця, мур якої уступами спускаються вниз — такий вигляд має Горі сьогодні.

З хвилюванням дивишся на цей теплий, живий куточок землі.

З російської переклав
Михайло Івашура

Ст. Крижанівський

ТУТ СТОЯЛА ВОЖДЯ КОЛИСКА...

Тут стояла вождя колиска.
Темні гори дивляться зблизька
На цю землю благословенну,
На Кури течію шаленну,
На це місто в щедрій долині,
Де родивсь він в малій хатині.
Ось вона — ця вбога хатина,
Де зростала в шевця дитина.
Мати любляча — Катерина,
Тут ростила і вчила синя.
Руки батька люльку гойдали,—
Золотими ті руки звали,
Та крім рук золотих — нічого
Не було в сім'ї золотого...

Гори бачили з виднокола,
Як він бігав малим до школи,
Як ходив із подивом в серці
До величних руїн фортеці,
Як із друзями він прощався
І в далекі краї подався.
Так орел з гнізда вилітає
До крутих верхогір сягає.

Є в найменнях великих міст
Символічний, глибинний зміст:
Ленінград — проти фінських скель —
Революції цитадель.
І Москва мільйоннолиця —
Нового людства столиця.
А мале це місто грузинське —
Нового людства колиска.

Місто Горі! У цьому слові,
В цій маленькій хатці-будові,
Незглибимий і вічний зміст:

Тут наш Сталін, Сталін родивсь !
Тут стояла його колиска,
Тут зростила земля горійська
Всьому людству гірського орла,
І за те їй — шана й хвала.
Слава, слава і тричі слава,
Карталінська земле ласкава,
Слава, Грузіє древня, тобі,
Слава й вам небеса голубі.
Вам, Кавказькій верховини,
Вам, ущелини та долини,
І тобі, що як вічні зорі
Сяєш людству, безсмертне Горі!

Харків, 1939 р.

ОЙ, ЯК ГЛЯНУ НАВКОЛО

Ой, як гляну навколо : стіною
Золотіють колгоспні жита,
Розливається пісня луною,
Розквітає заможне життя.

Конституція — радість і щастя
Це наш Сталін любимий створив :
Всі ми маємо право на працю,
На дозвілля, культуру і спів.

І нехай тільки ворог кривавий
Схоче щастя відняти в бою,—
Всі ми станем залізною лавою
За вітчизну радянську свою.

Текст і мелодію склала колгоспниця колгоспу ім. Сталіна,
с. Левків, Житомирської області, Настя Павлівна Іщенко.
Записав М. П. Гайдай. Надруковано в збірнику „Великому
Сталіну — народ квітучої України“, 1939 р. Співається в ба-
гатьох селах.